

BARRY TURNER
A
BERLINI
LÉGI HÍD

A hidegháború nagyszabású
segélyszállítási művelete

GABO

A légi hídra mindenki büszkén emlékszik vissza. Akkor Berlin állt a világ érdeklődésének középpontjában, és a berlinieknek meggyőződése lett, hogy a Nyugat valóban törődik velük. Nehéz napok voltak a légi híd napjai, izgalmas napok, rettenetes napok. De azok voltak a szép idők!

George Mikes: *Über Alles: Germany Explored*, 1953

Berlin maga a változás. Önazonossága nem a stabilitáson, hanem a változáson alapul. Nincs még egy nagyváros, amely többször is ekkora hatalomra tett szert, majd ilyen mélyre zuhant. Nincs még egy főváros, amelyet ennyire gyűlöltek, rettegetek vagy szerettek volna. Nincs másik hely, amelyet több évszázadnyi konfliktus – a vallásháborúktól a hidegháborúig – ennyire megtépázott és feldúlt, miközben Európa ideológiai küzdelmeinek gyújtópontjában állt.

Rory MacLean: *Berlin*, 2014

Első fejezet

John Curtiss repülő hadnagynak ez volt a második repülőútja Berlin fölé. Az elsőnek 1945 januárjában a pusztítás volt a célja. A brit bombázóparancsnokság navigátoraként ő vezette Halifax bombázóját a fényszórók vakító, egymást imbolyogva keresztező fénycsóváin át az aznap éjszakai célpontig, egy olajfinomítóig a nagyváros szélén. Fejhallgatójában meghallotta az utasítást („Bombakamraajtókat kinyitni!”), messze maga alatt megpillantotta a narancsvörös villanásokat, és próbált nem gondolni a pusztulásra és az áldozatokra. Most, 1948 júliusában, mindössze három évvel a háború vége után, John Curtiss nem Berlin fölé, hanem Berlinbe repült, repülőgépe pedig nem bombákat, hanem élelmiszert és tüzelőanyagot szállított az ostromzár alá vett városba. Egy volt csak a sok ezer szövetséges amerikai és brit repülőkatona közül, aki részt vett a berlini légi híd, az addig valaha megkísérelt legambiciózusabb légi segélyezési művelet megvalósításában.

Tizenegy hónap alatt, 1948 júniusától 1949 májusáig, 2,3 millió tonna különféle anyagot szállítottak Berlinbe 277 500 bevetés során. A naponta átlagosan leszállított mennyiségben négyezer tonna szén szerepelt, olyan ömlesztett teheráru, amelynek a légi szállítása addig még elviekben sem merült fel. A rekordnapokon közel ezernégyszáz repülőgép érkezett, majd távozott, majdnem percenként egy, ami lidércnyomásos helyzetet teremtett a forgalomirányítók számára

abban a korban, amikor még gyerekcipőben járt a számítástechnika. Persze ennek a légi hídnak nagyjából minden statisztikai mutatója megdöntött valamilyen rekordot. A résztvevőket egész hátralévő életükben elkísérte az érzés, hogy valami rendkívüli részesei lehettek.

John Higgins tizennyolc esztendőös motorkerékpáros küldöncként szolgált a brit hadseregben, amikor a berlini légi híd művelete elkezdődött.

Huszonkét évig szolgáltam katonaként, megjártam Ciprust, Kenyát és a világ több más neuralgikus pontját, de Berlinben váltam felnőtté. Mert én, az ifjú, brit huligán, tizennyolc hónap alatt felnőtt lettem. Akkor láttam először úgy a világot, ahogyan egy tisztességes embernek látnia illik.

Ötven évvel később John részt vett a veteránok éves felvonulásán Berlinben.

Minden kisiskolás virágot adott nekünk, aztán felmentünk a lépcsőn, hogy elfoglaljuk a helyünket. Az ülésorok mellett ott állt egy öreg néni, folytak a könnyei, és csak annyit hajtogatott: *Danke! Danke!* Odaadtam neki a virágomat, de megszólalni nem tudtam.

John Curtiss, addigra a királyi légierő nyugállományú vezérőrnagya, szintén jelen volt a veterántalálkozón. Odalépett hozzá egy középkorú férfi, aki mindent elkövetett, hogy kinyilváníthassa háláját. „Ön és az önhöz hasonlók nélkül most nem lennék itt. A szüleim megesküdtek, ha a kommunisták megkaparintják a hatalmat, ők nem vállalnak gyereket.”

Berlin megosztott város volt egy megosztott országban, egy megosztott földrészen. Nem kellett volna így alakulnia. A Németország felett aratott győzelem új kezdetet ígért: a tartós béke biztosítása Európában a szövetségesek megegyezésre épülő, közös erőfeszítésén alapult. Hamar kiderült azonban, hogy Amerika, Nagy-Britannia és Oroszország sokat magasztalt egységét mindössze egyetlen közös cél tartotta össze: a náciizmus leverése. Amint legyőzték az ellenséget, a katonai és politikai bajtársiasság vékony máza gyorsan lekopott.

A kételkedésre hajlamosabb vagy tisztábban látó megfigyelők számára a szövetségesek koalíciójának törekenysége már akkor nyilvánvaló volt, amikor még javában dúlt a háború. 1943 közepén, amikor a Harmadik Birodalom végső vereségét bizonyos mértékig még a jövő homálya rejtette, de már elkerülhetetlennek ítélték, a szövetséges hatalmak maguk között tárgyalni kezdtek Németország háború utáni sorsáról. Októberben a szövetségesek külügyminiszterei (Cordell Hull az Egyesült Államok, Anthony Eden Nagy-Britannia és Vjacseszlav Molotov a Szovjetunió képviselőjében) megtévesztően konstruktív szellemű találkozót tartottak Moszkvában, és ennek eredményeként felállították a háromhatalmi Európai Tanácsadó Bizottságot (European Advisory Commission). A testület székhelyének Londont jelölték ki. Amerikát és a Szovjetuniót londoni nagykövete, John Winant és Fjodor Guszev képviselte a bizottságban, a brit érdekeket pedig Sir William Strang, a kormány régi, tapasztalt külpolitikai tanácsadója.

Amit képviselniük kellett, azt a legfelső szinten már meghozott döntések írták elő. Hogy Németországnak „feltétel nélküli megadásnak” kell alávetnie magát, azt Roosevelt elnök és Churchill miniszterelnök 1943. januári casablancai értekezletükön már leszögezték, majd később Joszif Sztálin is hozzájárult. A formula létjogosultságát azzal indokolták, hogy alkalmas eszköz bármely, akár keleten, akár nyugaton felmerülő tárgyalásos különbéke ötlet megvalósításának

megelőzésére. A háború tervezett lezárási módjából hiányzott bármiféle rugalmasság, és ez azt az üzenetet hordozta magában, hogy a legyőzött Németország egyáltalán nem szólhat majd bele belügyei irányításába. Egy állam feltétel nélküli kapitulációja egyet jelent a szuverenitás feladásával. Más szóval a szövetséges hatalmak lesznek azok, akik majd megmondják a németeknek, hogyan irányítsák az életüket.

Ennek azonban az a feltételezés szolgált alapjául, hogy a Három Nagy meg tud egyezni abban, milyen sorsot szán Németországnak. Erre az egyetértésre sohasem volt komoly remény. A legjobb, amivel az Európai Tanácsadó Bizottság előhozakodhatott, Németország katonai közigazgatás alá helyezett megszállási zónákra osztásának koncepciója volt, amelyben nem határozták meg sem a megszállás feltételeit, sem az időtartamát. A több győztes hatalmat érintő kérdések rendezésére az egyes hatalmak megszálló haderőinek főparancsnokaiból és helyetteseikből felállítandó Szövetséges Ellenőrző Tanács (Allied Control Council) kapott felhatalmazást. Berlin igazgatását a nagyváros saját Szövetségesek Közötti Kormányzó Hatóságára (Inter-Allied Governing Authority [Kommandatura]) tervezték bízni.

Ezek a papíron roppant elegáns és szabatos rendelkezések kérdések hosszú sorát hagyták nyitva, nem utolsósorban a megszállási zónák közötti demarkációs vonalak és a valószínűleg a szovjet zóna belsejébe kerülő Berlin megközelítési útjainak kijelölését a többi szövetséges számára. A nyugati szövetségesek abból az előfeltevésekből indultak ki, hogy szabad és korlátlan átjárásuk lesz a német fővárosba, az oroszok azonban nem túrték, hogy bárki feltételeket szabjon nekik. Strang azt figyelte meg, hogy szovjet tárgyalópartnere „mogorva és meglehetősen nehéz felfogású ember”¹, aki hajlamos kicsinyes alku-dozásra jelentéktelen részletkérdésekben. Strang, amikor ezt a kellemtelen jelenséget a diplomata nehéz természetének tulajdonította, nem ismerte fel, hogy valójában a szovjetek általános tárgyalási tak-

tikájának gyakorlati megvalósulásával áll szemben. A szovjet diplomaták ugyanis minden lehetséges eszközzel húzták az időt, amíg az előrenyomuló Vörös Hadsereg megszilárdítja országuk uralmát az elfoglalt területeken.

Churchill, aki ösztönös bizalmatlansággal tekintett a kommunistákra általában, és Sztálinra különösen, tisztább képet alkotott arról, mi történik. Ő azonban, amint maga is büszkén vallotta, realpolitikus volt, ezért méltányolta Sztálin rögeszmés, saját személyére és országára egyaránt érvényes biztonságmániáját. A diktátor eltökélten igyekezett olyan államokkal körülvenni Oroszországot, amelyek vagy közvetlenül a szovjet kormányzás alatt állnak, vagy ha van saját kormányuk, az mindenben aláveti magát a Kreml akaratának. Éppígy törekedett arra, hogy önmagát megkérdőjelezhetetlen hűségű alárendeltekkel vegye körül. Tekintettel a Szovjetunióknak a nácizmus legyőzéséért hozott véráldozatára – majdnem kilencmillió katonája és tizenhétmillió polgári lakosa vesztette életét –, Sztálin a többiekénél nagyobb részesedést tartott jogosnak Németországból, és kiváló helyzetben volt ahhoz, hogy meg is kapja. Ezért tette meg Churchill a hírhedt „százalékos” ajánlatát Sztálinnak, amelyben át kívánta engedni a Románia és Bulgária fölötti befolyást az oroszoknak, ha cserébe Görögországot teljesen átengedik a briteknek, a Magyarország és Jugoszlávia fölötti befolyáson pedig fele-fele arányban megosztoznak.

Ezzel a húzással a brit miniszterelnök nem aratott osztatlan sikert Washingtonban. Rooseveltnél – „az én szívbeli jóbarátom”, ahogyan Churchill emlegetni szerette – egy másik diplomáciai iskolához tartozott. Az elnök az első világháború alatt szolgálta le politikai inaséveit, ezért gondolkodására erős hatást gyakorolt Woodrow Wilson elnök idealizmusa. A Népszövetségnek, Wilson elmeszüleményének kudarca csak még eltökéltebbé tette Rooseveltet, akinek fő ambíciójává fokozatosan az új, kölcsönös bizalomra épülő világrend

megteremtése vált. Ez mérhetetlenül távol állt Churchill (ízléstől függően) gyakorlatiasnak vagy cinikusnak minősíthető krédójától, amely szerint a béke megőrzésének egyetlen módja a hatalmi egyensúly megteremtése csellem-gánccsal a jelentősebb államok között, olyan hatalmi egyensúlyé, amely mindegyiknek lehetővé teszi területi ambíciói kielégítését anélkül, hogy bármelyik a többiek legyőzéséhez elegendő erőre tenne szert.

A nyugati szövetségesek viszonyában jelentkező repedések a fekete-tenger-parti Jaltában 1945 februárjában, a Három Nagy részvételével tartott konferencián kezdtek megmutatkozni. Sem Roosevelt, sem Churchill nem volt formában. Az elnök, aki politikai pályafutása nagy részét rokkantként élte végig, ekkorra már a halálát közvetlenül megelőző hanyatlás állapotába jutott. Környezete szerint alig többre volt képes, mint „összevissza halandzsázva valami felszínes konklúzióig letárgyalni helyzeteket”. Churchill jobb állapotban volt, de a fárasztó utazás után ő is gyakran kényszerült pihenőre. Egyedül Sztálin repesett az örömtől, élvezte a biztos tudatot, hogy a Vörös Hadsereg éppen tönkreveri a német seregeket a keleti hadszíntéren.

A szovjet támadók téli offenzívájuk kezdete után három héttel már majdnem ötszáz kilométerre nyugatra jártak induló állásaiktól. Lengyelországból a Danzigba vezető folyosó nyakrészét kivéve kisöpörték a németeket. Stratégiai jelentőségű, nagy német ellenoffenzíváról már szó sem lehetett. Január végére az oroszok birtokba vették Szilézia hatalmas iparvidékét, ahol a szövetséges bombázók szinte egyáltalán nem tettek kárt a harckocsi- és repülőgépgyártó üzemekben. Mindez azonban eltörpült a hadi helyzet egyetlen, döbbenetes részletéhez képest: az Odera folyón Küstrinnél foglalt hídfőállásban Berlintől már alig több mint kilencvenöt kilométerre álltak az oroszok.

Ugyanakkor – konstatálták zavartan és kissé szégyenkezve a nyugati tábornokok – a Siegfried-vonal mélyen tagolt védelmi rendszerén

még nem sikerült áttörni. A Rajnához, a D-napi invázió legfőbb céljához a szövetséges hadseregek továbbra sem álltak közelebb, mint az oroszok Berlinhez. Amikor Kelet-Európa nagy kiterjedésű részein már Sztálin gyakorolta a hatalmat, Rooseveltt és Churchill nem sokat mondhatott vagy tehetett.

A viták középpontjában mindenekelőtt Lengyelország állt. Nagy-Britannia korábban kötelezettséget vállalt az ország függetlenségének biztosítására, és szabad választások rendezésére Lengyelországban, végtére is annak idején éppen a lengyelek szabadságának védelmében lépett be a háborúba. Csakhogy a Szovjetunió is jogos – vagy legalábbis elutasíthatatlan – igényt formált a részvételre a lengyel kérdés rendezésében. Soha többé nem fordulhat elő, hogy az ország tágas, nyílt térségei a Szovjetunió ellen készülő agresszort hozzanak kísértésbe! Sztálin el akarta tolni nyugat felé a Szovjetunió határát, az így elvesztett területekért pedig Németország rovására kívánta kárpótolni Lengyelországot. Olyan varsói kormányt is követelt, amely érzékenyen figyel Moszkva kívánságaira. Ezt az igényét Londonban, ahol teljes lengyel emigráns kormány működött, egyáltalán nem támogatták. Churchill hevesen tiltakozott, de nem volt más választása, mint elfogadni Sztálin gondosan megválogatott jelöltjeit az új rezsim vezetőinek. A szovjet diktátor egy később meghatározandó időpontra beígérte „a szabad és minden korlátozástól mentes választásokat”. Churchillt nem sikerült megvezetnie, de Rooseveltt úgy döntött, enged a kérdésben.

1945 márciusának vége felé a lengyel ellenállási mozgalom tizenöt vezetőjét, akik józan ésszel gondolkodva akár arra is számíthattak volna, hogy részt fognak venni az új kormányzat megalkotásában, letartóztatták, és elszállították Moszkvába, ahol koholt vádak – egyebek között valamiféle britek szervezte szovjetellenes szövetségben való lengyel részvétel – „bevallására” kényszerítették őket. A lengyel kormányt átalakították, minden fontos posztot kommunistákkal

töltöttek be, köztük az igazságügyit és a belügyminiszterit is, és természetesen az állambiztonsági szolgálatot is kommunisták vezették. Washington sértődötten vette tudomásul, hogy Sztálin képes volt ilyen kirívóan Jalta szelleme ellenében cselekedni, amit csak tetézett, hogy a Vörös Hadsereg által megszállt Romániában is szovjetbarát bábkormányt juttattak hatalomra.

Roosevelt, aki még mindig azt hitte, hogy Sztálin „kezelhető” partner, az újonnan felállított Egyesült Nemzetek Szervezetétől várta annak a keretnek a megteremtését, amelyben a két szuperhatalom, valamint Nagy-Britannia, Kína és a problematikusabb Franciaország a kölcsönös tisztelet légkörében rendezheti a saját és a világ többi részének problémáit. Azonban minden bizonnyal még Roosevelt elnöknek is nagy levegőt kellett vennie, amikor Jaltában odakanyarította a nevét a *Nyilatkozat a felszabadított Európáról* (Declaration on Liberated Europe) című dokumentum alá, amelyben a Három Nagy kötelezettséget vállalt, hogy segít a felszabadított nemzeteknek „megsemmisíteni a nácizmus és a fasizmus utolsó maradványait, és megteremtteni az általuk választott demokratikus viszonyokat”. Az elnök éppen annyi ideig élt még, hogy felismerje az ezen szavakban rejlő elképesztő mélységű cinizmust. Ami a többi megtárgyalt ügyet illeti, a Szovjetunió olyan területi és egyéb engedményekért cserébe, amelyeket egyelőre még titokban tartott, vállalta, hogy beszáll a Japán elleni háborúba.

A jóvátételi szolgáltatások sokat vitatott kérdésében általános irányelvekben egyeztek meg, amelyek szerint Németország nemzeti vagyonából a háború végét követő két éven belül el fogják szállítani az olyan gépeket és berendezéseket, amelyek eltávolításával felszámolható az ország hadviselési potenciálja. Ezenfelül „később kijelölendő időtartamban” évenként bizonyos mennyiségű árut fognak kiszállítani Németországból, és német munkaerőt fognak alkalmazni a háború dúlta országok újjáépítésében. A részletes terv kidolgozása

a Moszkvában összeülő háromhatalmi Szövetséges Jótételi Bizottságra várt. Sztálin a britek ellenállásával dacolva Jaltában elérte, hogy a jótételi keret összesített értékét húszmilliárd dollárban határozzák meg, aminek az ötven százaléka a Szovjetuniót illeti. Végleges kötelezettségvállalás volt ez? Oroszország utóbb állította, hogy igen, az volt. Nagy-Britannia és Amerika tagadta.

Churchillnek megvoltak a maga sikerei. Különösebb gond nélkül elhárította Roosevelttől ismételt próbálkozásait a Brit Birodalom bevonására az 1941-es Atlanti Charta, e fennkölt dokumentum hatálya alá, amely úgy általában megígérte a világméretű együttműködést és a nemzetek felszabadítását a politikai elnyomás alól. Beletelt némi időbe, amíg a brit miniszterelnök rádöbrent, hogy amikor Roosevelttel a népek önrendelkezési jogáról beszél, abba a brit uralom alatt álló területek népeit is beleérti. Igen heves ellenkezést váltott ki az angolok részéről, amikor Washington felvetette, hogy kívánatos lenne visszaszolgáltatni Hongkongot a kínaiaknak. Jaltában Churchillnek sikerült saját javára fordítania azt, ahogyan Sztálin az Atlanti Chartát értelmezte, ugyanis a szovjet vezető szerint a dokumentum az ő területi követeléseit nem zárta ki eleve. Sztálin lélegzetelállító arcátlansága – egyik felszólalásában kiállt azon amerikai javaslat mellett, amely szerint minden brit gyarmati területet nemzetközi gyámság alá kellene helyezni – jogos felháborodást váltott ki Churchillből.

A brit kormányfőre akkor is komoly csalódás várt, amikor a francia követeléseket pártfogolta. A Szabad Franciaország és a francia ideiglenes kormány vezetőjeként Charles de Gaulle tábornok nemzete jogaiba való visszahelyezésére kínálkozó alkalmat látott a jaltai konferenciában, csak hogy ezt sem Roosevelttel, sem Sztálin nem tartotta aktuálisnak. Mindketten elutasították Franciaország igényét nagyhatalmi státusza helyreállítására, ráadásul Roosevelttel erős, személyes ellenszenvet érzett De Gaulle, a fondorlatos és hálátlan

szövetséges iránt. Churchillt szintén könnyen kihozta sodrából a franciák tolakodóan magabiztos vezetője („Na, de tényleg! Franciaországnak ad elég tennivalót ezen a télen és tavasszal pusztán az is, hogy megpróbáljon életben maradni, nem játszhatja a nagyhatalmat csak azért, mert részt vesz a háborúban!”), de kitartott azon meggyőződése mellett, amely szerint a jövő Európájában csak egy stabil Franciaország ellensúlyozhatja az újra erőre kapó Németországot. Rooseveltt, akinek tetszését azonnal elnyerte bármely ötlet, amely csökkentette az általános elvárást, hogy Amerika vállaljon oroszánrészt a háború utáni Európa problémáinak megoldásában, beleegyezett, hogy Franciaország saját megszállási zónát kapjon Németországban, sőt abba is, hogy negyedik tagként bevegység a Szövetséges Ellenőrző Tanácsba. Sztálin kelletlenül, de szintén beleegyezett, azzal a feltétellel, hogy a francia zónát a korábban Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak kijelölt területekből fogják kikanyarítani.

Ami Berlint illeti, a Három Nagy elfogadott egy vázlatos tervet a nagyváros közös igazgatás alá helyezésére. 1945 kora tavaszára a nyugati szövetségesek olyan mértékben felgyorsították hadseregeik előrenyomulását, hogy bizonytalanná vált, ki éri el elsőnek Berlint. Montgomery tábornagy roppant értékes hadi célt látott a német fővárosban. A rajnai átkelés után azt feltételezte, hogy az ő 21. hadseregcsoportja fogja vezetni a versenyfutást Berlin felé, de Dwight Eisenhower tábornok, a nyugati szövetségesek fegyveres erőinek főparancsnoka különleges érzékenységgel figyelte az alárendeltségben szolgáló amerikai és a brit tábornokok rivalizálását. Tudta, milyen visszhangot váltana ki Washingtonban – hogy a legmagasabb beosztású amerikai tábornokok lemondással fenyegetőzését már ne is említsük –, ha szabadjára engedné Montgomeryt. Éppen ezért Eisenhower úgy határozott, főcsapását áthelyezi Omar Bradley tábornok 12. hadseregcsoportjának sávjába, azzal a paranccsal, hogy

a hadseregcsoport az Elba felé törjön előre, és ott vegye fel a kapcsolatot az oroszokkal. Eisenhower átengedte a lehetőséget a Vörös Hadseregnek, hadd tűzzék ki annak a katonái elsőként zászlajukat a Brandenburgi kapura. Rendkívüli horderejű döntést hozott, amelyért sokat bírálták, pedig észszerű stratégiai okok szóltak amellett, hogy Berlin elfoglalását meghagyják az oroszoknak. Először is ők álltak közelebb a német fővároshoz, és egymilliós csoportosításuk már felkészülten várakozott, hogy megindítsa a végső, megsemmisítő támadást a sík, nyílt terepen. A legközelebbi brit–amerikai seregtestek még négyszáz kilométerre álltak a célponttól. Imponáló tempóban nyomultak előre, de annyira azért nem gyorsan, hogy garantáltan ők érjenek elsőnek Berlinbe. Még azt feltételezve is, hogy az első háromszázhusz kilométert az Elbáig sikerül villámgyorsan megtenni, a folyón túli nyolcvan kilométeren a terep nehezen járható, tele a mozgást akadályozó tavakkal és folyókkal. Utána pedig még mindig ott várta a támadót a lidércnyomásos végjáték, a Berlinben várható utcai harcok olyan körülmények között, ahol a szövetséges csapatok nem rendelkeztek eszközökkel a baráti orosz és az ellenséges német csapatok megkülönböztetésére. Ez a helyzet vajon hogyan hatna a szovjet–brit vagy a szovjet–amerikai kapcsolatokra?

A másik tényező, amely miatt Eisenhower nem akarta csapataival megelőzni az oroszokat Berlin elfoglalásában, a fiatal életekben fizetendő ár volt. Bradley – aki kész volt lemondani a diadalmas bevonulásról Berlinbe, feltéve, hogy halálos vetélytársa, Montgomery ezzel nem jut csalárd módon előnyhöz – úgy számolt, hogy az áttérés az Elbától százezer főnyi véres veszteséggel (halottal, sebesülttel és eltűnttel) járna, ami „piszok húzós ár egy presztízis hadműveleti célért”. Ez a figyelmeztetés a legkevésbé sem talált süket fülekre Eisenhowernál, akire Washington jelentős nyomást gyakorolt, hogy kímélje katonái életét, mert szükség lehet rájuk a Japán elleni háborúban, amelyről akkor úgy vélték, legalább egy évvel tovább tart

majd, mint az európai. A harcedzett alakulatok számíthattak rá, hogy szolgálataikra a csendes-óceáni hadszíntéren is igényt tartanak majd.

A tempót azonban a politika diktálta, a stratégia csak alárendelt szerepet játszott. Eisenhowernek feltett szándéka volt tartani az egyensúlyt az amerikai és a brit érdekek között. Lelke mélyén azt is pontosan tudta, hogy elnöke roppant fontosnak tartja a jó kapcsolat megőrzését az oroszokkal. Akármennyire is naivitásnak tűnhetett ez attól a pillanattól kezdve, hogy Sztálin kimutatta a foga fehérjét, azok, akik Roosevelttel bizalmas köréhez tartoztak, erős késztetést éreztek arra, hogy barátként kezeljék az oroszokat, ne jövőbeli ellenségként. Roosevelttel körül is megszólaltak figyelmeztető hangok, de nem elég hangosan ahhoz, hogy mondandójuk eljusson Eisenhowerhez. Amit viszont biztosan meghallott, az mentorának, a szárazföldi haderőnem vezérkari főnökének, George Marshall tábornoknak a véleménye volt, aki azért támogatta a Berlin ügyében hozott döntését, mert az amerikai békéltetési politika részének tekintette. Marshall szempontjából volt még egy külön erénye a döntésnek: arra emlékeztette az általa utált Montgomeryt, hogy alárendelt helyzetben van.

London a várható ellenséges hangon reagált, ám amikor Roosevelt kiállt tábornokai mellett, és tagadni kezdte, hogy Eisenhower terve bármilyen messze ható eltérést jelentene a Jaltában elfogadott stratégiától, Churchill meghátrált, és tagadta, hogy valaha is megkísérelte volna lebecsülni vagy leszólni a főparancsnokot, vagy „félreértéseket előidézni a legigazabb barátok és bajtársak között, akik valaha egymás oldalán küzdöttek”. Eisenhower kapva kapott a meglepetett olajágon, és biztosította Churchillt, szó sincs arról, hogy a brit csapatokat „statikus állapotban hagyjuk az Elba mentén”, inkább az a valószínű, hogy „amerikai erőket fogunk átcsoportosítani Montgomery tábornagyhoz, akit aztán északon átküldünk a folyón, hogy elérje

a balti-tenger-parti Lübeckig nyúló vonalat”. A hadművelet célja Dánia és Norvégia felszabadítása még azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg odaérne. Berlin sorsának kérdését a főparancsnok nyitva hagyta, bár a Vörös Hadsereg lényegesen kedvezőbb pozícióban volt leginkább vágyott célja eléréséhez.

Éppenséggel lehetséges, hogy a krónikus beteg elnökkel keményen szembeszállva Churchill többet is kihozhatott volna a washingtoni közvélemény befolyásolására rendelkezésére álló eszközökből. Kezdeti tiltakozása után azonban belátóvá vált a kérdésben, és az is maradt jóval a háború utánig, amikor az utólagos bölcsesség kiszínezte emlékiratait. Churchill realista volt. Tudta, hogy mindenekelőtt fenn kell tartania a jó viszonyt a komoly erőfölényben lévő amerikaiakkal. E miatt került Churchill eleve vesztes pozícióba sokkal több vitában, mint amennyit bármikor kész volt elismerni. Amint a légierő vezérkarának főnöke, Sir Charles Portal megjegyezte főnökéről: „Churchill az utolsó lövészárókig hajlandó harcolni, de abban már nem!”

Berlin kérdésében a végső döntést egészen április közepéig nem hozták meg. Addigra a nyugati hadseregek sokkal gyorsabb térnyerést ünnepeleltek, mint amilyenre korábban számítottak. William S. Simpson tábornok amerikai 9. hadserege kijutott az Elbához, miközben a szovjet csapatok még Berlin külvárosaiban igyekeztek utat törni maguknak. Simpson akkor úgy látta, semmi sem áll katonái és Berlin között, csak a nyílt, üres *autobahn*, a sztráda. Kérését azonban, hogy hadd folytassa a támadást, és tegye meg az utolsó néhány mérföldet, elöljárói elutasították.

Eisenhower túlságosan is nagynak tartotta a kockázatot. A 9. hadsereg létszáma mindössze 50 000 fő volt. A támadó hadosztályok addigra már messze megelőzték hadtáplépcsőjüket, az utánpótlási vonalak hosszúra nyúltak, és a hadsereg csak egyetlen hídfővel rendelkezett az Elba túlsó partján, ilyen körülmények között kellett elő-

revonni a nélkülözhetetlen tüzérséget és az üzemanyag-utánpótlást. Mindez éles ellentétben állt a szovjetek előkészületeivel, akik már korábban 1,25 millió katonát vontak össze, és támogatásukra 22 000 tüzérségi tüzerszközt. Egyébként pedig akármilyen mértékű érdeklődést is tanúsított korábban Eisenhower Berlin elfoglalása iránt, addigra teljesen lemondott róla. Ugyanazon a napon, április 11-én, amelyiken Simpson elérte az Elbát, Eisenhower Patton tábornokkal, az amerikai 3. hadsereg könyörtelenül rámenős parancsnokával vacsorázott, aki megragadta az alkalmat, hogy nyomatékosan kiálljon a Berlinbe indítandó, meglepetésszerű amerikai támadás mellett. Eisenhower nem lehetett meggyőzni. Kijelentette, a német főváros „nem rendelkezik harcászati vagy hadászati értékkel!” Ha, amint Patton állítja, Simpson valóban képes lesz 48 óra alatt bevenni a várost, azzal Eisenhower nézete szerint „az amerikai csapatokat terheli meg sok-sok ezer hontalan német és szövetséges hadifogoly ellátásának gondjával”.²

Berlin, az egykor nagyszerű főváros romjai közé szorult, főként idősebb férfiakból és kamasz fiúkból álló védőserege 1945. május 2-án megadta magát a Vörös Hadseregnek. Olyan fiatal németként, aki Moszkvában nevelkedett, Wolfgang Leonhard az egyik első orosz megszálló alakulattal érkezett.

Vonatunk lassan kanyarogva haladt át Friedrichsfeldén Lichtenberg felé. A pokol képe tárult a szemünk elé. Tüzek, romok, kísértetszerű, rongyos, éhező emberek. Zavarodott, eltévedt német katonák, akiknek már fogalmuk sem volt, mi történik körülöttük. A Vörös Hadsereg katonái, énekelve, ünnepelve, gyakran részegen. Hosszú sorokban álltak egy-egy utcai kútnál, és türelmesen várták, hogy megtölthessék a kis kannáikat. Mindenki halálosan kimerültnek és legyengültnek látszott.³

Berlinből hatalmas katlan lett, amelyet farkaséhes és földönfutóvá vált emberek töltöttek meg. Megszűnt a gáz- és az áramszolgáltatás, a csatornák bedugultak, a szennyvíz az út menti árkokban csordogált. A fákat régen kivágták tüzelőnek, az utcákat eltorlaszolta a törmelék. A kutyákat a húsuért adták el, a macskákat a prémjükért. Becslések szerint több mint ötvenezer árván maradt gyerek élt földbe ásott gödrökben, mint az állatok. Egy átlagos berlini napi fejadagja egy csajka híg zöldséglevéből, egy szelet margarinnal leheletvékonyan megkent fekete kenyérből és esetleg egy-egy falat húsból állt.

Az oroszok gyorsan átvették az irányítást a megmaradt polgári lakosság fölött. A szovjet főparancsnok, Georgij Zsukov marsall már négy nappal a főváros hivatalos kapitulációja előtt kiadta a szükséges utasításokat a szovjet típusú közigazgatás megszervezésére. Tekintet nélkül a szövetségesek mindenféle – a város jövője státuszát szabályozó – megegyezésére, az oroszok saját zsákmányuknak nyilvánították Berlint. A városon végigsöprő tömeges nemierőszak- és fosztogatáshullámok ellenére a lakosság alig fejtett ki ellenállást. Mivel a Vörös Hadsereg volt az egyetlen élelemforrás, életük az engedelmisségen múlt.

A Zsukov vezette Szovjet Katonai Közigazgatás (Soviet Military Administration) működését Moszkvában kiképzett, hithű német kommunistákból szervezett „kezdeményezőcsoportok” segítették. Ezek élén Szászországban Anton Ackermann, Mecklenburgban pedig Gustav Sobottka állt, míg azt a tízfőnyi csoportot, amelyik Berlin Lichtenberg kerületében rendezkedett be, Walter Ulbricht vezette. Ulbricht a náciizmus elől emigrált, és az akkor ötvenkét éves kommunista megingathatatlan hűséggel kötődött Sztálinhoz. Kelet-Németország jövője szürke, sötét személyiség volt, és gyenge szónok, ami azonban karizmában hiányzott belőle, azt a szovjetek szempontjából bőven ellensúlyozta az érték, amellyel számukra bírt mint feltétel nélkül elkötelezett funkcionáriusuk.

Ulbricht irányításával rávették a náciellenes múlttal rendelkező politikusokat, hogy csatlakozzanak az antifasiszta koalícióhoz, bár ahol szociáldemokratát vagy kereszténydemokratát neveztek ki polgármesternek, ott a város első emberét hithű kommunisták tartották szoros felügyelet alatt. Berlin élére nagyon gyorsan kormányzóhatóságot, *Magistrat*ot állítottak, főpolgármesterként egy konzervatív építész-professzorral, dr. Wernerrel, helyetteseként pedig Karl Maronnal, egy kommunistával, aki a Szovjetunióban várta ki a háború végét. Újra életre hívták a szakszervezeteket, hogy kommunista irányítás alatt felállíthassák belőlük a Szabad Német Szakszervezeti Szövetséget (Free German Trade Union Federation). A rendfenntartó erőket is gyorsan újjászervezték Népi Rendőrség néven, Paul Markgraf, a Wehrmacht egykori századosának parancsnoksága alatt, aki – miután Sztálin-grádnál hadifogságba esett – gyorsan átvette a kommunista eszmét. Pénzkibocsátásra egyedül a köztulajdonú monopóliummá nyilvánított Berliner Stadtbank kapott jogot. A megjelenő lapokat, sőt, az újságpapírt is a kommunisták publikációs lehetőségének tartották fenn, a rádió pedig szakadatlanul árasztotta a szovjet propagandát. Mind ezt, és ennél sokkal többet is még azelőtt véghezvitték, hogy a nyugati szövetségesek betették volna a lábukat Berlinbe.

Ulbricht és elvtársai azonban nem mindenben és nem teljesen tudták érvényesíteni az akaratukat. A barbár brutalitást, amellyel a Vörös Hadsereg bánt a polgári lakossággal, nehéz volt kitörölni az emberek emlékezetéből. Ráadásul a német ipar szisztematikus lerombolása (több mint ezer gyárat jelöltek ki leszerelésre, és gépeiket Oroszországba szállították) munkanélküliséget eredményezett, az pedig széles körű elégedetlenséghez vezetett. Bár az oroszok könyörületet nem ismerő magabiztossággal törekedtek céljaik elérésére, ők legalább tudták, mit akarnak, és ebben következetesek voltak.

Eisenhower az Egyesült Államok németországi fegyveres erőinek parancsnokaként szoros ellenőrzés alatt tartott pénzügyi és gazda-

sági struktúra felépítésére kapott felhatalmazást, hogy a súlyos jóvátételi kötelezettségek teljesíthetők legyenek. A tábornoknak ez nem okozott gondot. A nácizmus iránti gyűlöletét felerősítették a felszabadított koncentrációs táborokban tett látogatásai, és Eisenhowert eleve áthatotta az Oroszországgal való baráti együttműködés roosevelti szelleme, ezért pártolta, hogy Németországgal megfizettessék a háborús pusztítás árát. Az amerikai közvélemény az ő oldalán állt. Henry Morgenthau amerikai pénzügyminiszter tervét, amely Németország lefokozását irányozta elő a világ egyik ipari központjából döntően mezőgazdasági jellegű nemzetgazdasággá, a közvélemény lelkesen fogadta, bár a washingtoni belső körből felhangzott ellene néhány gúnyos horkantás. A realisták csoportját vezető Henry Stimson védelmi miniszter konstruktívabb szellemű stratégiát jövendölt, amikor kijelentette: „Egy olyan nemzet, mint Németország, nem szorítható le a paraszti élet szintjére újabb háború kirobbantása nélkül.” Morgenthau formulája, fejtette ki Stimson az elnöknek, „a remény csődjének nyílt bevallása”.

Rooseveltet rávették, hogy határolódjon el a Morgenthau-tervtől, ám ettől függetlenül az felhígított változatban valahogy mégis bekeverült az amerikai megszálló csapatoknak adott utasításokba. Mivel az utasítások kidolgozói előfeltételezésként a kollektív bűnösségből indultak ki, kíméletlen bánásmódot írtak elő a német néppel szemben: életszínvonalukat alacsony szinten kellett tartani, gazdasági erőforrásaikat pedig az általuk elpusztítani próbált Európa újjáépítésének szolgálatába kellett állítani. A brit hadvezetőség engedelmesen igazodott az amerikaiakhoz. A brit–amerikai fegyveres erők minden tagjának rendfokozatától függetlenül megtiltották a barátkozást a német lakossággal, a németeknek pedig irányultságtól függetlenül mindenféle politikai tevékenységet tiltottak meg. Ennek a politikának a meghatározó tényezője a félelem volt az 1918-ban elkövetett hibák megismétlésétől, akkor ugyanis a németek állítólag mindent

elkövettek, hogy barátságosnak, sőt, szeretetre méltónak mutatkozzanak, hogy aztán később azt mondhassák, tévesen ítélték őket agresszornak. Az első német háború veteránjaként Montgomery nem ismert apellátát. Leszögezte, ez alkalommal nem szabad eltérni, hogy a németek álcázó füstfüggőnyt alakítsanak ki „tiszteséges elbírálásért és barátságos bánásmódért előterjesztett igénylésekből... A bűnös nemzetet nemcsak elítélni szükséges, hanem (neki magának is) rá kell döbennie bűnösségére”.

Hamarosan kiderült, hogy a barátkozást tiltó szabály végrehajthatatlan, mégis érvényben maradt, így fölösleges zavarodottságot, szégyenkezést és ingerültséget okozott minden érintett életében. Az amerikaiak rugalmasabban kezelték a kérdést, mint a britek. Az amerikai katonák képtelenek voltak ellenállni az erőszakosan kéregető gyerekeknek, akik dzsipjeikre fűrtökben felkapaszkodva kunyeráltak rágógumit, csokoládét és mogyorót. A gyerekekkel való találkozástól már csak egy rövidke lépés választotta el a megismerkedéstől a lurkó idősebb nővérével vagy megözvegyült, de legalábbis magányos édesanyjával. A barátkozás tilalma a szex szikláján szenvedett végzetes hajótörést, ismerte el egy magas rangú tiszt, aki odáig ment, hogy kijelentette, egy fiatal férfinak, „aki unatkozik, és torkig van már a többi férfi társaságával, majdnem minden, ami szoknyát visel, izgató- és nyugtatószer”.⁴ A barátkozási tilalom megsértéséért általános gyakorlat szerint hatvanöt dolláros bírságot szabtak ki. A német lánytól való randevúkérést „a hatvanöt dolláros kérdésként” emlegették az amerikai katonák. Sokan vállalták a kockázatot. A brit és az amerikai zónában a háborút követően elérte a hetvenezret a férjezetlen anyák szülte gyerekek száma.

1945 áprilisában lecserélődtek a Fehér Ház egyes lakói. Rooseveltt 12-én meghalt, hivatalában az alelnöke, Harry S. Truman követte. Nehéz lenne két eltérőbb jellegű és személyiségű politikust találni. Rooseveltt